

І С Т О Р І Я   У К Р А І Н И

УДК: 94(477)

О.І. Бабич

ПРО НАДАННЯ МІСТУ ВАСИЛЬКОВУ МАГДЕБУРЗЬКОГО ПРАВА

Висвітлено історію надання місту Василькову Магдебурзького права.

Ключові слова: місто Васильків; Магдебурзьке право; Києво-Печерська лавра; князь; грамота; архімандрит; Мелетій права. Хребтович (Богуринський); король; Стефан Баторій; Сергій Шамрай; юридичне підґрунтя; рада; вїйт; міщани.

Впродовж XIV–XV століть на Україну через Польщу та Угорщину поширюється Магдебурзьке (німецьке – автор) право, створене на зразок управління німецького міста Магдебург, котре передбачало звільнення міст від управління і суду державних урядовців і феодалів, а також дарування права на створення органів місцевого самоврядування. У XVI–XVIII ст. Магдебургію отримали практично всі міста України[1, 43]. Поширення Магдебурзького права в українських землях сприяло формуванню нових рис ментальності місцевого населення. Йому стають притаманні демократизм, менша орієнтація на центральну владу, бажання будувати суспільне життя на основі правових норм тощо. Магдебурзьке право сприяло формуванню в Україні громадянського суспільства.

Сьогодні, коли в Україні триває процес розбудови громадянського суспільства та розширення прав місцевого самоврядування, тематика даного дослідження набуває особливої актуальності.

Поміж українських міст, які отримали Магдебургію, є і місто Васильків (до 1157 р. – Васильєв, нині районний центр Київської області – Автор.). В історико-правовій науці питання надання місту Василькову Магдебурзького права залишається недослідженим. Немає жодної наукової статті чи монографії, присвяченої історії отримання містом Магдебургії, реалізації її принципів. Залишається невивченим вплив цієї системи правових норм на розвиток соціально-економічних відносин, політичних та побутових стосунків у Василькові.

Єдина праця, в котрій згадується про надання місту Василькову Магдебурзького права, - «Місто Васильків (IX – XVIII вв)»[2, 39]. Вона належить учню останнього київського періоду життя М.С. Грушевського, Сергію Вікторовичу Шамраю (1900-1939рр.) – історику, співробітнику Всеукраїнської академії Наук, члену комісії районного дослідження Києва і Правобережжя та Південної України, науковому співробітнику Науково-дослідної кафедри історії України та історичної географії[3,218-225]. Ця праця була видана двічі – в третьому томі Історико-географічного збірника [2,33-127] та окремо 1930 р. накладом 55 примірників [4,2].

Незважаючи на всебічне висвітлення соціально-економічного розвитку Василькова протягом IX – XVIII віків, політичних і побутових стосунків у XVIII столітті, автор залишив осторонь питання надання місту Магдебургії, зазначивши лише те, що «Магдебурзьке право у Василькові ні тоді, а тим більш пізніше, значіння фактично не мало» [2,39].

В основу джерельної бази даного дослідження покладені „Жалованная грамота Київському Печерському монастирю, о дозволеніи возобновить городъ Васильковъ и построить в немъ замок, для защиты Киева отъ набѣговъ Татаръ, съ дарованіемъ тамошнимъ жителямъ Магдебургскаго Права и иныхъ преимуществъ» і „Выпись изъ Метрикъ Іереміи Патріарха Константинопольскаго, Привиллегіи Великаго Князя Китая – Андрея Юрьевича Боголюбскаго, внука Володимірова, на Место Васильковъ съ его принадлежностями, Монастирю Печерському, и Привиллегія Максима Патріарха Константинопольскаго на Ставропигіонъ томужъ Монастирю съ подписаніемъ руки токожъ Іереміи Патріарха Константинопольскаго и съ вислою печатью оловянною».

Перше джерело було опубліковане у виданні історичних документів Археографічної комісії – наукової установи, створеної 1834 р. у Петербурзі при Міністерстві народної освіти для систематичного збирання, описування та видання історичних документів[5, 309-310].

Друге – власне копія, зберігається в Центральному державному історичному архіві України в м. Києві [6] і була опублікована Євгенієм Болховітіновим у його праці „Описание Киево-Печерской лавры»[7,135-144].

Об'єктом даного дослідження є надання місту Василькову Магдебурзького права , предметом – історико-правове підґрунтя та процес отримання Васильковом Магдебургії.

Хронологічні межі роботи обмежуються початком січня – кінцем березня 1586 р., коли Києво-Печерський монастир звернувся до польської влади та отримав дозвіл збудувати в місті Василькові укріплений форпост, а місто отримало Магдебурзьке право.

З метою поглибленого вивчення надання місту Василькову Магдебурзького права в окремих випадках допускається розширення хронологічних меж роботи: нижнього рубежу до домонгольської доби, коли Києво-Печерський монастир отримав грамоту на ставропігію та володіння містами Мичеськом і Васильковом і , відповідно, верхнього до початку 90-х рр. XVI ст., коли в полум'ї пожежі , за повідомленням Києво-Печерського монастиря, у Васильківському замку згоріла давня грамота[8 , арк. 102], тому лаврський архімандрит Мелетій Хребтович (Богуринський) (1573(1574?)–1590(1593?) рр.) їздив до Константинополя, щоб поновити її [7,135-136].

Мета роботи – скласти цілісну картину надання місту Василькову Магдебурзького права – вирішуватиметься через основні завдання: розглянути історико-правове підґрунтя надання місту Василькову Магдебургії, в хронологічній послідовності викласти події, пов'язані з цим й описати грамоту від 28 березня 1586 р. і на її основі з'ясувати, до якої категорії Магдебурзького права належить місто та до якого різновиду відноситься воно за типом самоврядування; окреслити перспективи подальших наукових досліджень з обраної теми.

Наукова новизна роботи полягає в тому, що вперше в історіографії зроблено спробу в межах однієї роботи розглянути надання місту Василькову Магдебурзького права.

Юридичним підґрунтям, на яке спиралася Києво-Печерська Лавра при зверненні до польського короля Стефана Баторія з проханням про надання м. Василькову Магдебургії, стали давні права Печерського монастиря на володіння Васильковом, що сягають у середину XII століття. Саме в цей період «Києво-Печерський монастир добивається вихода из под опеки Константинопольського патріарха» [9,20]. Київський князь Юрій Долгорукий (похований у 1157р. в церкві Спаса на Берестово) заповідав своєму синові Андрію Боголюбському надати Печерському монастирю титул «лаври», статус великокнязівської архимандритії та ставропігії, а також грамоту про володіння містами Мичеськом та Васильковом (Василевом) з прилеглими волостями та угіддями [7,134].

В історичній літературі не вщухає дискусія про автентичність цієї грамоти .Причиною цього є те, що автентичної (від грецького «authentikos») грамоти не збереглося. Вона загинула 11 травня 1590 року в полум'ї пожежі у Васильківському замку «під той час, коли її віз архімандрит Хребтович (Мелетій I Хребтович – Богуринський – Автор) з кількома ченцями на сойм, щоб дістати підтвердження від короля» [2,37]. Надання грамоти Києво-Печерському монастирю 1159 р. Анрієм Боголюбським ставлять під сумнів ряд авторів. Так, Євгеній Болхвітінов в своєму «Описании Киево-Печерской Лавры» зазначив, що сумнівна лише копія грамоти XVI ст, а саме надання є певне [7,45]. Ставить під сумнів надання Василькова Лаврі ще в середині XII ст. і С. Шамрай [2,37]. Його попередники, Л. Похилевич, а за ним й Андрієвський, датують це надання 1259 р., хоча роблять суттєві хронологічні похибки [10,471; 11,195]. Зокрема перший зазначив, що надав Печерському монастирю Васильків князь Андрій Юрійович, прозваний Китаєм[10,471]. Ф.І.Титов вважає, що копія грамоти, опублікована Є. Болховітіновим, нічого спільного з грамотою домонгольської доби не має[12,18].

Цей князь жив у середині XII, а не XIII-го століття. Отже, тут помилка: або це було у 1159, а не 1259 році, або надав не Андрій, а хтось інший.[2,37]. Але й тут виникають деякі сумніви. Не зупиняючись докладніше на тому, що батько Андрія Боголюбського Юрій Долгорукий та син Андрія Мстислав не раз грабували та спустошували Києво-Печерський монастир (в 1151 – 1169 рр. – Автор), до якого ставились начебто прихильно, слід поставити лише питання: як же могли надати Васильків князеві Романові 1165 р., коли воно належало Лаврі, про що говорить Іпатський літопис[13, 525].

Узагальнюючи все вище сказане, Сергій Шамрай відмічає: «Навіть коли Юрій Долгорукий і надав був його Лаврі, то вищенаведений текст надання його Романові од Ростислава показує, що пізніші Київські князі цього надання не визнали» [2,37]. Ми ж зазначимо лише те, що це питання чекає на свого дослідника. Світло на подальшу долю

.....
грамоти після пожежі 11 травня 1590 року у Васильківському замку проливає поновлена грамоти Константинопольським Патріархом Ієремією 1591 р. на прохання Мелетія Хребтовича, коли виникла необхідність її підтвердження у польських королів. Звернемося до грамоти. В ній сказано, що в Константинополі Мелетій з ченцями перед патріархом і Собором подали «недогорелые трохи (мало) привилея на пергменте й оловянными печатями завесистіми...»[7,136].

Поновлена грамота вказує, що грамота XII ст. була укладена в двох екземплярах та двома мовами – руською («старимъ письмомъ Руськимъ писанья...») та грецькою [7,136]. Мелетій з ченцями наголосили на тому, що ще одна грамота (Автентична – Автор) повинна входити «до Метриць Книгъ [7,136].»И просили насъ, вышепомяненые посланцы изъ Монастыря Печерского именемъ Отца Епископа и Архимандрита и от всей Братии Мниховъ, Чернцовъ Монастыря Печерского, абы – кто тыхъ справъ (документів – Автор) Монастырю Печерскому належашихъ в Книгахъ Метрикахъ сваихъ. Патриашескихъ Константинопольскихъ поискаши сказали . Як видно із грамоти, у Константинопольському патріаршому архіві був відділ руських актів, «тамъ же нашли Запись потребну Монастырю Печерскому ведлугъ копій старыхъ и наданья Великого Князя Китая, во святомъ крещеніи нареченнаго Андрея Юрьевича»...»[7,136]. Далі йде текст самої грамоти 1159 р. . На нашу думку, все вищевказане дає підстави стверджувати, що грамота XVI ст., була поновлена в Царгороді на основі автентичної XIIст., писаної грецькою мовою. Отже, автентичність грамоти, а значить і юридичне підґрунтя, на яке сперлась Києво-Печерська Лавра при зверненні до польського короля Стефана Баторія з проханням надати місту Василькову, що належало монастирю з XIIст. грамоту на володіння Магдебурзьким правом можна вважати доведеною.

Під час навали монголо-татар на Русь 1240р. місто Васильків було зруйноване та спустошене. Лише більш ніж через два з половиною століття свідчення про цю місцевість з'являються в історичних документах. Принаймні 1499-го року ця місцевість вже належить Лаврі: „Міста вже тут немає, - зазначав С. Шамрай, - але назва лишилася»[2,39]. Цього року киево-печерський архімандрит Філарет віддає певні ґрунта „в земляхъ Васильковскихъ» пані Настасі Чиженичівій з синами; за це та зобов'язується платити 5 відер меду щорічно»[8,№217]. Як вважає С. Шамрай, в середині XVIст. Васильків як місто не існує [2,39]. На 70-ті рр.. XVIст. припадає, напевно, нове залюднення міста. [2,39].

Києво-Печерська Лавра, котра після випробувань лихоліть піднялась з руїн, скориставшись з своїх давніх прав, „починає мабуть, наприкінці 1570-х років, будувати тут „на городищі над р. Стугною, именуемомъ Васильево» замок і осаджувати місто. « [2,39]. Повторне освоєння Васильківщини припадає на період після укладання 1569р. міждержавної Люблінської унії, за якою Литовсько-Руська держава увійшла до складу Королівства Польського. На нашу думку, колонізація українських земель поставила під загрозу здійснення намірів Лаври повторного освоєння Василькова. Напевно, Духовний Собор Печерського монастиря вважав недостатнім давніх прав обителі на це місто і виникла загроза його втрати та запровадження у Василькові звичаїв польського права. Саме це спричинило, на нашу думку, прийняття рішення звернутись до польського короля Стефана Баторія, посилаючись на давні права Лаври на Васильків, надати йому грамоту на володіння Магдебурзьким правом. Адже грамоти, «що наділяли міста магдебурзьким правом, звільняли їх від підлеглості загальнодержавним законам [14,408]. Міста мали самі встановлювати закони на основі Магдебурзького права. Вони звільнялися від суду та адміністрації державних урядовців, «діставали право володіти ґрунтами на терені міста, міщанство дістало різні полегші» [14, 408]. На наш погляд, священноначалі Києво-Печерського монастиря чітко розуміло, що зберегти свої права над містом із навколишніми угіддями можна лише за умови отримання ним грамоти на володіння Магдебургією. Васильків за формою власності можна віднести як до приватновласницької, так і до церковної (монастирської – Автор.) власності. Таким містам уряд Речі Посполитої також іноді надавав Магдебурзьке право на прохання їх власників.[15,139]. Тому Києво-Печерська Лавра 1586 звертається до польського короля Стефана Баторія і, повідомляючи про свої колонізаційні заходи, скеровані «къ великому убезпеченью отъ неприятели поганства Татаръ», прохає підтвердити його давні права на це місто, і надати його мешканцям, що вже оселилися тут, так і тим , що будуть оселятися, Магдебургію. [5,309]. Необхідно відмітити, що в цю добу «взагалі помічалася тенденція роздавати пустині і привилеї на них, - щоб притягнути людність» [2,39].

Впадає у вічі те, що Києво-Печерська Лавра звертає увагу Стефана Баторія на те, що Васильків розташований «на самому шляху Татарскомъ» і те, що будівництво замку є досить важливим «къ великому обезпечению отъ неприятеля поганства Татаръ [5, 309]. С.Шамрай з приводу надання місту Василькову Магдебургії, писав, що грамота середини XII століття, подана Лаврою Стефану Баторію, «куваги до себе не притягла, і король, не розглядаючи дійсних прав монастиря, надав йому (Києво-Печерському (монастирю – Автор) 28 березня 1586 року потвердження «. [2, 39]

«А такъ мы зъ ласки нашее господарской то учинили, - йдетъся в грамоті, - дозволили есмо и симъ листомъ нашимъ дозволяемъ ему тотъ замок на городищу Василевъ, надъ рькой Стугною, будовати и место садити; и тому месту и подданымъ его, которые въ тоиъ месте есели и осідати будутъ, даемъ и умоцняемъ право Магдеборское, вызволячи ихъ отъ всехъ нашихъ правъ земскихъ, и дотечи мети, абы черезъ вѣйта, бурмистра, радець и иншихъ урадниковъ, в томъ месте установленныхъ, тое право Магдеборское во всемъ порядку справовано и держано было «[5, 309].

Грамотою проголошувалося створення в місті органу адміністративної та фінансової влади – Ради, що обиралася міщанами [5,309]. До неї щорічно повинні були обиратися радці («райці» – Автор). Це були, як правило, багаті міщани. В містах України, котрі отримували Магдебурзьке право, кількість радців в залежності від розміру міста коливалася від 6 до 24 осіб. З'ясування кількісного складу радців у м. Василькові потребує вивчення архівних матеріалів з історії міста. Зі свого складу радці обирали бурмістра, який голосував на засіданнях Ради. Міська Рада була головним органом самоврядування. Вона повинна була виконувати функції та суду у цивільних справах. «Мещане того места, тамъ седечи, - говориться в грамоті, - тое право Магдеборское во всехъ члонкахъ и артыкулахъ оному праву належачихъ уживати и им ея судити и рядити речахъ великихъ и малыхъ, сами межъ себе мещани...» [5,309].

Судовим органом у Василькові, за грамотою від 28 березня 1586 року на Магдебургію, була лава, до якої входило сім лавників, або присяжних на чолі з вѣйтом. Їм надавалися всі функції з розгляду кримінальних справ, щоб «седечи на судах и справуючи судове справы, такъ межъ мещаны ако и межъ гостыми прѣзжыми одинакую

справедливость въ справахъ местскихъ и в всехъ иныхъ кровавыхъ речахъ Майдеборскимъ судити и сказывати, а винныхъ карати подле выступу ихъ и арыколовъ въ томъ праве описанныхъ». [5, 310].

Ці дві колегії – рада та лава мали складати магістрат чи ратушу. В грамоті Стефана Баторія, наданій Василькову 28 березня 1586 року на володіння Магдебурзьким правом, точного розмежування функцій між колегіями, тобто радою та лавою, щодо характеру судових справ не прослідковується.

Місту дозволялося «въ каждый рокъ два ярмарки» [5,309] на Вознесіння Христове, та на Покрову Пресвятої Богородиці, а також «торги въ день недельный»[5,310]. Васильківським міщаним надавалось право «мети корчмы вольные, медъ, пиво, горелку и иное всякое питье въ нихъ держати и шинковать и добровольне всякими торгами и куплями торговати» [5,310]. Грамотою надавалось право «всемъ обывателямъ нашихъ и купцамъ чужеземскимъ до того места (Василькова – Автор) со всякими кыплями и товарами своими прѣзжаючи торговати и куповати» [5,310]. За це купці повинні були сплачувати в міську казну міста «отъ товаровъ своихъ по звыклому обычаю»[5,310]. Зазначимо, що ярмарки і торги, що влаштовувалися в Василькові, сприяли його економічному розвитку, збагаченню міських жителів.

Отже, охарактеризувавши правовий статус міста Василькова у відповідності з Магдебурзьким правом, дослідивши юридичне підґрунтя звернення Києво-Печерської Лаври до польського короля Стефана Баторія з проханням про надання місту Василькову грамоти на володіння Магдебурзьким правом, у хронологічній послідовності виклавши історію отримання містом грамоти від 28 березня 1586 року та описавши її, робимо висновки, що Васильків слід віднести до категорії міст з неповним німецьким правом, так званих ратушних міст.

У Василькові Магдебурзьке право з самого початку носило обмежений характер, тому що Вѣйта призначав Києво-Печерський монастир, а «судово-адміністративні функції навіть у ці часи були, правдоподібно, в руках уповноважених монастиря, управителів, городничих» [2,39]. Це пояснюється тим, що Печерська обитель, на прохання якої польський король надав місту Магдебургію, не бажала втрачати свої позиції у місті та постійно втручалася у справи самоврядування васильківської міської громади.

Наукові записки

За формою власності Васильків відноситься до приватновласницьких та церковних (монастирських – Автор) міст, тому що перебував у приватній власності Києво-Печерської Лаври.

Відповідно до Магдебурзького права місто належить до першої категорії міст, бо отримало Магдебургію від польського короля, а за третім литовським статутом 1588 року до привілейованих, що мали Магдебурзьке право.

Перспективи подальших наукових розвідок полягають у вивченні впливу наслідків надання Василькову Магдебурзького права на соціально-економічний розвиток міста, політичних та побутових стосунків у місті протягом 1586-1786 рр.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Спас П. Магдебурзьке право на Україні [XV-XVIIст.] // Наука і суспільство. – 1985. - №1, - с.43-44.
2. Сергій Шамрай. Місто Васильків (IX-XVIII вв.)// Історико-географічний збірник. Т.3, - К.,1929, - с.33-127.
3. Панькова С. „...назвали Сергієм на честь Дідуся» (Сергій Вікторович Шамрай)// Кучеренко М., Панькова С., Шевчук Г. Я був їх старший син (рід Михайла Грушевського). – К., 2006.
4. Шамрай С. Місто Васильків (IX-XVIII вв.). – К.,1930.
5. Акты, относящиеся к истории Западной России, собранные и изданные Археологическою комиссиею. Том третий. 1544-1587. Санктпетербург. – 1848
6. ЦДІАУ в м. Києві, фонд 128, опис 1 грамоти, справа 1.
7. Евгений (Болховитинов). Описание Киево-Печерской лавры. – К., 1826.
8. Книга крепостная большая/ IP ЦНБ ім. В. Вернадського НАН України., - ф.217.
9. Очерки истории Киево-Печерской лавры и заповедника. – К., 1992.
10. Похилевич Л. Сказания о населённых местностях Киевской губернии. – К., 1864.
11. Андриевский . Васильков, таможня и городничие монахи.// Киевская Старина. – 1883, №1
12. Титов Ф.И. Киево-Печерская лавра, как ставропигиальный монастырь. – К.,1918.
13. ПСРЛ. – Т.2. Ипатьевская летопись. – М., 1962.
14. Полонська-Василенко Н. Історія України. В двох томах. – К., 1992, - т.2.
15. Історія держави і права України.- X.,1993.

Бабич А.И. О ПРЕДОСТАВЛЕНИИ ГОРОДУ ВАСИЛЬКОВУ МАГДЕБУРЗКОГО ПРАВА.

Освещено историю предоставления городу Василькову Магдебурзького права.

Ключевые слова: город Васильков; Магдебурзькое право; Киево-Печерская лавра; князь; грамота; архимандрит; Мелетий Хребтович (Богуринский); король; Стефан Баторий; Сергей Шамрай; юридическое основание; рада; войт; мещане.

Exploring the history of granting the Magdeburg Rights to The Vasilkov City.

Key words: town Vasilkiv; the right of Magdebourg; Kiev-Pechersk Lavra; kinger ; letter; archemandriy ; Meletin Rhrebtovich(Bogurinskiy); king; Stephan Batoriyy; Sergiy Shamray; legal basic; counsil; voyt; petty bourgeoisie.

УДК 352.071 (477)

І.М. Панкевич

МІСЦЕВЕ САМОВРЯДУВАННЯ – ВАЖЛИВИЙ ЕЛЕМЕНТ СТАНОВЛЕННЯ ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА В УКРАЇНІ

Стаття присвячується проблемі ефективності функціонування місцевого самоврядування як важливого елементу становлення громадянського суспільства в Україні. Автор аналізує Конституцію України, Закон України «Про місцеве самоврядування в Україні» на предмет їх відповідності європейським стандартам.

Ключові слова: місцеве самоврядування, громадянське суспільство, європейські стандарти.

Найважливішим принципом політичної системи в Україні є влада народу. Згідно з Конституцією України, народ України – єдине джерело влади в Україні (ст.5 КУ), і влада повинна здійснюватися в його інтересах [1]. Народовладдя здійснюється в українській державі всією системою його органів – законодавчих, виконавчих, судових, контрольно-наглядових, а